

Príčiny vzniku stredovekých mendikantských kláštorov na Slovensku (Úvod do problematiky)*

MIROSLAV HUŤKA

The Triggers which Caused the Founding of Medieval Mendicant Monasteries in Slovakia (An Introduction to the Issue)

ABSTRACT: The arrival of mendicant orders into the environment of medieval towns is a complex issue compounded by a lack of relevant written sources in the Kingdom of Hungary. Solving hypotheses is therefore challenging. What cities did the mendicants choose? What was important when choosing the location for a new monastery? However, even fragments of information can be of use when solving some problems related to the establishment of mendicant monasteries. Both the direct and the comparative method will be used to look into the issue of choosing locations for the monasteries. The goal will be to attempt to clarify the strategy and ways of introducing mendicant orders into the environment of the medieval towns of the Kingdom of Hungary, with special focus on the territory of contemporary Slovakia, using all available sources. In the Middle Ages, the territory of contemporary Slovakia hosted five Dominican, about seventeen Franciscan, four Augustinian and two Carmelite monasteries. Franciscan dominance is clearly visible. They also established two convents (The Order of Saint Clare) in Trnava and Bratislava. Was this predominance coincidental or did it reflect the situation in all of the Kingdom of Hungary? A mendicant order with a certain peculiarity was the Augustinians, who were originally formed by merging hermit orders, which probably manifested itself in the establishment of the monastery in Veľký Šariš, where the original order of Williamites settled after 1256. It is also illustrated by the location of the monastery in Sátoraljajújhely. A point of interest is also the issue of mendicant monasteries in village environments, such as Hrabkov or Slovenská Lupča. The strategy of mendicants penetrating into already established cities was a relatively complicated issue. In commercial and mining towns, pastoral activity played an important role, disrupting the usual culture with the dominant position of the town priest. But there were also attempts at civic activity, for example being involved in city hospitals.

Keywords: Mendicants, Beginnings, Monasteries, Middle Ages, Slovakia

Duchovný život stredovekého človeka v Európe bol veľmi úzko spätý s kresťanstvom. Táto väzba nadobúdala v rôznych obdobiach rôznu podobu a líšila sa od prostredia, aj keď rozdiely boli menšie, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Náboženský život urbánneho prostredia sa realizoval najmä prostredníctvom farského kostola, čo bolo spoločné s rurálnym prostredím, no špecifikom miest boli napríklad náboženské bratstvá alebo špitály, ktoré sa na dedine z pochopiteľných dôvo-

---

* Táto štúdia vznikla vďaka podpore grantovej agentúry VEGA č. 1/0482/19 s názvom Žobravé rehole v stredovekých mestách.

dov nenachádzali. Spoločným rysom duchovného života oboch prostredí boli aj kláštory. Tie na vidieku však mali rozdielny charakter aj zameranie. Klasické mníšske rehole, ako benediktíni alebo cisterciáni, boli zamerané skôr kontemplatívne. Na druhej strane kláštory budované v mestách sa orientovali na vita activa, teda na pastoráciu, čo možno najširších skupín obyvateľov. Cieľom nášho príspevku je pokúsiť sa objasniť dôvody, ktoré hypoteticky viedli k lokalizácii a k vybudovaniu kláštorov mendikantských reholí na území dnešného Slovenska s presahom na celé Uhorsko. Treba však priznať, že kláštory žobravých reholí nestáli len v kráľovských mestách a mestečkách, ale aj vo vidieckom prostredí. Zaujímavou otázkou sa zdá aj vzťah medzi založením kláštora a udelením mestských výsad. Relevantnou otázkou je aj dôvod, prečo niektoré mendikantské rehole založili svoje kláštory v dedinskom prostredí a iné nie. Vo svojom príspevku si budeme všimnúť najmä dominikánov, obidve odnože františkánov (konventuálov aj observantov) a augustiniánov. V 13. storočí vznikli na našom území dominikánske kláštory: v Trnave, v Košiciach a v Banskej Štiavnici. K nim sa potom pridali ešte kláštor v Komárne zo začiatku 14. storočia a kláštor v Gelnici, ktorého obdobie vzniku je neznáme a možno len predpokladať, že sa tak stalo v závere 13. storočia. Františkánski konventuáli (inak aj minoriti) mali svoje kláštory v 13. storočí: v Bratislave, v Trnave, v Nitre a v Slovenskej Lupči. Neisté fundácie pre 13. storočie sú: v Čachticiach, v Levoči a v Spišskej Novej Vsi a isto v 14. a 15. storočí vznikli kláštory v Trenčíne, vo Vranove nad Topľou a v Košiciach. Observantní františkáni sa potom usadili väčšinou až v 15. storočí: v Skalici, v Humennom, v Hlohovci, vo Fiľakove, v Solivare, v Okoličnom a možno v Nemeckej Lupči (?). Augustiniánske kláštory stáli vo Veľkom Šariši, v Bardejove, v Spišskom Podhradí a v Hrabkove. Bude nás preto zaujímať predovšetkým 5 dominikánskych, 17 (?) františkánskych a 4 augustiniánske kláštory. Treba však skonštatovať, že zachovaných prameňov k dejinám jednotlivých kláštorov je veľmi málo. Pri niektorých neexistujú skoro žiadne. Je preto veľmi ťažké nájsť odpovede na otázky spojené s ich počiatkami.

Chronologicky najstaršou žobravou reholou, ktorej sa podarilo usadiť v Uhorsku, boli dominikáni. Ich kláštory začali vznikať po roku 1221, a to pod vedením prvého uhorského provinciála Pavla Uhorského (*Paulus Hungarus*), ktorého na misiu vyslal ešte sv. Dominik. Do svojej rodnej krajiny sa Pavol Uhorský vrátil spolu so svojimi štyrmi spolubratmi, z ktorých je menovite známy len Sadoch (Sadochus), pôvodcom zrejme z Poľska, neskorší sandomerský mučeník.¹ Ako prvé mesto, kde zavítali, sa spomína biskupské sídlo – mesto Ráb a ich kázanie priviedlo do radov dominikánov ďalších troch členov, čím sa skupina rozrástla na osem. Ich pobyt v tomto biskupskom sídle zrejme súvisel aj so získaním biskupského povolenia na kázanie na území diecézy. Spočiatku však dominikáni, zrejme rovnako ako františkáni, v mestách trvalo nesídlili. Boli ubytovaní v rôznych, napr. prenajatých domoch, chvíľku tu kázali a po krátkom pobyte išli ďalej. Tak to zrejme bolo aj s prvou skupinou dominikánov, ktorí z Rábu odišli do Vesprému a Stoličného Belehradu. Prvé dve lokality, ktoré navštívili boli teda biskupskými sídlami a Stoličný Belehrad

¹ PFEIFFER, Nikolaus. *Die ungarische Dominikanerordensprovinz von Ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241 - 1242*. Zürich : Lemann & Co., 1913, s. 16 - 18.

možno považovať za jedno z najdôležitejších miest krajiny. V týchto mestách okrem iného sídlili aj veľké komunity hostí, najmä nemeckej a románskej národnosti. Boli to zároveň aj veľké obchodné centrá. Zrejme v Stoličnom Belehrade bol zriadený aj prvý kláštor dominikánov v Uhorsku niekedy pred rokom 1231, nakoľko sa k jeho existencii viaže testamentárny odkaz. Prečo práve v tomto meste a nie napr. v Rábe alebo vo Vespréme, však nevedno.

O niekoľko rokov po dominikánoch prichádzajú do Uhorska aj františkáni. Stalo sa tak v roku 1229 a do krajiny prichádzajú z Nemecka na výzvu nemeckého provinciála Jána Carpina. Prví menší bratia prišli opäť do Rábu, ďalej do: Ostrihomu, Starého Budína, Bratislavy a Stoličného Belehradu,² teda podobne ako v prípade dominikánov, do veľkých obchodných centier západného Uhorska s komunitami hostí.³ Prvým predstaveným uhorskej provincie z roku 1238 bol Ján z Francúzska, ktorý umrel v roku 1240 v povesti svätosti, mimochodom podobne ako dominikán Pavol Uhorský.⁴ Skupiny žobravých kazateľov tak v podstate putovali krajinou od jedného mesta ku druhému, kde kázali väčšinou vo farských kostoloch alebo kaplnkách, na čo však podľa súdobého práva potrebovali súhlas miestnych farárov.⁵ Až postupne začínali získavať pozemky, kde začali budovať kláštory ako trvalé sídla. Takáto situácia je doložená napríklad v Banskej Štiavnici, kde si dominikáni budovali kláštor až po roku 1275. Kráľ Ladislav IV. Kumánsky (1272 – 1290) potvrdil svojou listinou zo spomínaného roku, že mesto prostredníctvom farára Renalda vrátilo Kostol sv. Mikuláša dominikánom. Kráľ sa zároveň vzdal patronátneho práva.⁶ Dominikáni teda v meste už pôsobili, no po čase sa vrátili a získali filiálny kostol, vedľa ktorého zrejme začali budovať svoj kláštor. Ten sa však v listine ešte nespomína. Patrocínium sv. Mikuláša – patróna obchodníkov, zároveň naznačuje, že v jeho blízkosti sa mohlo nachádzať trhovisko. A práve toto bolo miesto, ktoré mendikanti vyhľadávali spolu s priestorom v okolí mestských brán alebo hradiel – teda periféria mesta.⁷

O tom, že príslušníci žobravých reholí vykonávali pastoráciu voľne, bez existencie kláštora, svedčí aj niekoľko sťažností na ich účinkovanie. Napríklad v roku 1402 sa dvaja mestskí farári sťažovali na kazateľov, ktorí kázali a svedkali v ich farských kostoloch. Na pôsobenie augustiniánov a antonitov sa sťažoval spišsko-

² KARÁCSÓNYI, János. *Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. I.* Budapest : A Magyar Tud. akadémia kiadás, 1923, s. 13.

³ FÜGEDY, Erik. La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie. In *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 1970, roč. 25, č. 4, s. 966 – 987.

⁴ KARÁCSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék I, s. 16. Pochovali ho v kláštore v Nagyolaszii (Frankavilla), na území dnešného Srbska.

⁵ Na tento účel mendikanti so sebou nosili pápežské privilégia, ktoré si často nechali odpisovať. K tomu je mnoho dôkazov aj v Uhorsku.

⁶ FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis : Studii et opera Georgii Fejér (ďalej len CDH) V/2*, Budae : Regiae vniuersitatis Vnagaricae, 1829 – 1844, s. 245 – 246; RUPP, Jakob. *Magyarország helyrajzi története I : Az Esztegomii egyház-tartomány.* Pest : Eggenberger Ferdinánd, 1870, s. 183.

⁷ K problematike lokalizácie kláštorov na perifériu stredovekých miest pozri: DŽUGAN, Adrián. Mendikantské reholné komunity a periféria (sonda do problematiky). In MIGÁŠOVÁ, Jana – MAKKY, Lukáš (eds.). *Metamorfózy, transformácie a vektory posunu centra a periférie v priestoroch umenia a kultúry.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015, s. 67 – 76.

podhradský farár Ján Libusz, ktorý sa obrátil so sťažnosťou na jedného z dvoch pápežov (rímskeho) Bonifáca IX. (1389 - 1404). Jeho apel bol vypočutý a pápež odpovedal bulou zo dňa 9. marca 1402, ktorou zakazoval zasahovať do kompetencií mestského farára. Je celkom zaujímavé, že v tento istý deň pápež vydal listinu skoro s identickým obsahom, ako reakciu na podobnú sťažnosť, tentokrát košického farára Štefana z Košíc (*de Cassa, Caseda?*), na porušovanie jeho práv, ktorého sa v meste dopúšťali františkáni (minoriti), dominikáni a augustiniáni.⁸ Kázanie a svedenie vo farských kostoloch bez vedomia miestnych farárov spôsobovalo veľké napätie. Podobných listín pápeža Bonifáca IX., ktorými obmedzoval práva mendikantov kázať kdekoľvek, bolo viac.⁹ No, samozrejme, nie vždy boli vzťahy farárov a žobravých rehoľníkov zlé. Napríklad z roku 1406 máme správu, že augustiniáni pôsobili pri Kaplnke sv. Archanjela Michala - neskôr sv. Kríža v tzv. Slovenskom kostole v areáli mestského hradu v Banskej Bystrici, hneď vedľa farského Kostola Panny Márie. Tu sú doložení v odpustkovej listine z roku 1406.¹⁰

Snahou žobravých reholí teda bolo uchytiť sa v sakrálnych objektoch rôzneho druhu. Ako príklad možno uviesť udalosti z Debrecína z obdobia okolo roku 1326. Dominikáni sa usadili v miestnom farskom kostole, ktorý však nechal postaviť varadínsky biskup, ktorý sa na toto neoprávnené počínanie dominikánov sťažoval u pápeža, ktorý nariadil vrátenie kostola.¹¹

Ďalšou možnosťou, ako preniknúť do prostredia mestskej komunity, bolo usadenie sa mendikantov pri mestskom špitáli. Niekedy v priebehu roku 1399 sa už spomínaný spišskopodhradský mestský farár Ján Libusz sťažoval v Ostrihome u arcibiskupa na to, že augustiniáni obsadili mestský špitál, nad ktorým on vykonával patronátne právo a zrejme s tým nesúhlasil. Ostrihomský vikár Matúš de Vicedominis z Piacenzy ešte v roku 1399 požiadal Spišskú kapitulú o vyšetrenie príčin, prečo sa tak stalo. Z tohto vyšetovania sa zachovala pomerne rozsiahla správa z nasledujúceho roku.¹² Mestský špitál založil niekedy pred rokom 1397 mestský farár Henczmanus. No až traja rektori (presbyteri): Ján Tentswald, Herman Smorl

⁸ *Monumenta Vaticana Hungariae* 1/4. Budapest : Franklin Társulát, 1889, s. 423 - 424. Porovnaj aj ZUBKO, Peter. *Kult svätej Krvi v Košiciach : rozprávanie o stratených stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščevnický, 2012/2013, s. 26.

⁹ Jedna listina z 9. februára 1404 sa nachádza v Mestskom archíve v Bratislave. Rábsky biskup Ján ňou nariaďuje rakúskemu provinciálovi, aby informoval spolubratov o dekrete pápeža Bonifáca IX., podľa ktorého sa mali františkáni v patavskej diecéze podriaďiť miestnym farárom. Archív hlavného mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislava, zberka listov a listín, č. 722.1.

¹⁰ MATULAY, Ctibor (ed.). *Mesto Banská Bystrica : Katalóg administratívnych a súdnych písomností I. (1020) 1255 - 1536*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1980, s. 62. „ordine fra[tri] ...sancti aug[ustini]“. Porovnaj aj REŤKOVSKÁ, Adriana. Rehoľa antonitov na Slovensku. In *Acta historica Neosoliensia*, 2010, roč. 13, č. 1 - 2, s. 29.

¹¹ THEINER, Augustino (ed.). *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacra Illustris (1216 - 1352) I*. Romae : Typus Vaticanis, 1859, s. 507 - 508. Porovnaj aj FÜGEDI, La formation des villes, s. 971 - 972.

¹² Originál listiny z roku 1400 je uložený v: Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, fond Hodnoverné miesto Spišská Kapitula, Scr. 5, f. 9, nr. 15. Edície: WAGNER, Carolus (ed.). *Analecta Scepusii sacri et profani I*. Viennae : Joannes Thomae nob. De Trattnern, 1774, s. 417. Krátky regist tejto listiny s vročenním do roku 1391 uverejnil aj Georgius Fejér: CDH X/1, s. 694 - 694. No podľa zistenia László Kosztu tento regist neexistuje: KOSZTA, László. Benediktínsky kláštor z 11. storočia na Spiši? In *Historický časopis*, 2009, roč. 59, č. 2, s. 353. Fotokópia originálnej listiny sa nachádza aj v Maďarskom národnom archíve: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (ďalej len MNL OL), DF 262 924.

a Mikuláš Kolbach neboli schopní pre chudobu vyžiť, špitál spravovať, a tak sa radšej svojho úradu vzdali. Napokon sa po pol roku spustnutého objektu ujali augustiniáni a miestni obyvatelia si už v čase vyšetrovania želali, aby ho spravovali naďalej. Rehoľníci si teda získali miestnych obyvateľov, a to vďaka starostlivosti o chorých, pobožných a chudobných v špitáli, ale aj tým, že v Kaplnke sv. Alžbety vysluhovali sviatosti. Tým zasahovali do kompetencií a znížovali príjmy miestneho farára a ten sa aj preto sťažoval v Ostrihome, kde zrejme nepochodil, a tak sa v priebehu roku 1402, ako sme už spomenuli, obrátil so sťažnosťou na pápeža Bonifáca IX. (1389 – 1404). Spomínanou bulou z dňa 9. marca 1402 pápež zakazoval žobravým rehoľníkom a antonitom kázať vo farskom kostole v Spišskom Podhradí. Augustiniáni sa tu síce explicitne nespomínajú, no predchádzajúce vyšetrovanie ich prítomnosť v meste dokazuje. Ako vypovedá nasledujúci vývoj, na skutočnosť, že augustiniáni si okolo špitála sv. Alžbety zriadili svoj kláštor, sa už nič nezmenilo.¹³

Prvé kláštory mendikantov však vznikli v najväčších uhorských mestách a o ich počiatkoch a príčinách vzniku, žiaľ, vieme veľmi málo. Za prvý kláštor sa považuje dominikánsky kláštor v Stoličnom Belehrade. Prvá nepriama zmienka o tomto kláštore pochádza možno už z 23. februára 1223, keď sa spor medzi benediktínskym opátstvom sv. Martina z Pannonhalmy a stoličnobelehradským špitálom v Csurgó o určenie desiatkov riešil „*in claustro Albensi*“. Rehoľa ani patrocínium sa výslovne nespomína, menovite len prior Ján (*Johannes*).¹⁴ Táto správa sa môže viazať aj k inému kláštoru, no funkcia priora je špecifická pre isté typy kláštorov. Ak sa jednalo o dominikánsky kláštor, tak zrejme ešte nemohlo ísť o riadny (dostavaný) objekt, nakoľko od príchodu prvých dominikánov prešli sotva dva roky. No o niekoľko rokov, v roku 1231, bol spísaný testament Anny, vdovy po Boršovi, ktorá „*Ecclesiae S. Margarethae Praedicatorum de Alba*“ zanechala 80 mariek a koňa.¹⁵ Kláštor už teda stál a získal pomerene značnú sumu. Je zaujímavé, že nejde o testament z prostredia mestskej komunity, ale z prostredia šľachty, pri ktorej si mendikanti rovnako získavali veľkú popularitu.

Niektoré z dominikánskych kláštorov z územia dnešného Slovenska boli postavené v obchodných mestách (Trnava, Košice), podobne ako v Zadunajsku, no kláštory v Banskej Štiavnici a v Gelnici stáli v banských mestách. Všetky lokality majú niekoľko spoločných vecí. Predovšetkým to boli bohaté mestá a žili v nich veľké komunity nemeckých hostí. Františkáni nasledovali dominikánov, no vzhľadom k veľkosti uhorských sídiel boli ich možnosti už obmedzenejšie a augustiniáni, ktorí prišli ako „poslední“, mali situáciu najťažšiu. Františkánom sa však na našom území podarilo zriadiť aj dva ženské kláštory, a to v Trnave a Bratislave. Trnavu tak možno považovať za mesto s najväčším počtom kláštorov mendikantov, nakoľko na

¹³ HUŤKA, Miroslav. *Augustiniáni na území stredovekého Slovenska*. Ružomberok : Verbum, 2015, s. 184 – 191.

¹⁴ FRAKNÓI, Guilelmi (ed.). *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I (1103 – 1276)*. Budapestini : Franklin Tarsulat, 1896, s. 70.

¹⁵ CDH III/2, s. 269 – 272. „*Ecclesiae S. Margarethae Praedicatorum de Alba de aëre Latino Mercatori Budensi (elocato) octuaginta marcas, et lucrum, quod me contingit, et unum equum subbruffum, quinque annorum, qui modo in gaza nutritur*“. V tejto listine sa už spomína aj kláštor dominikánov sv. Kataríny v Ostrihome. HUNČAGA, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov*. Bratislava : Chronos, 2008, s. 40.

jeho území stáli až tri (dominikánsky, františkánsky a klariský). Podľa nemeckého výskumu mestá do 1 000 obyvateľov kláštor nemali, do 2 000 mali jeden kláštor a mestá okolo 3 000 obyvateľov a viac mali kláštory dva.¹⁶

Z uvedeného vyplýva, že mesto Trnava mohlo mať viac ako 3 000 obyvateľov a možno ho preto považovať za sídlo s najväčším rozvojom urbanizmu. Rovnako to platí aj o Bratislave a Košiciach s dvomi kláštorami mendikantov, aj keď druhý kláštor v Košiciach bol postavený až na začiatku 15. storočia, kedy mesto asi dosiahlo potrebnú veľkosť. V Bratislave navyše pôsobila aj kolegiálna kapitula, dvor cisterciánov a kláštor antonitov. Všetky tieto mestá mali zároveň zriadené aj špitály. No spomenutý nemecký princíp sa v Uhorsku nedá aplikovať absolútne, nakoľko napríklad Banská Bystrica alebo Kremnica nemali v stredoveku žiadny kláštor mendikantov, no nemožno tvrdiť, že to boli sídla s menej ako 1 000 obyvateľmi. Navyše v nich žili silné nemecké komunity. Z tohto rámca sa asi nevymyká príklad dominikánskeho kláštora Panny Márie v Komárne, ktorý bol založený na prelome 13. a 14. storočia komesom Pavlom.¹⁷

Motiváciou na založenie kláštorov žobravých reholí bola okrem pastorácie zrejme aj misijná činnosť. Na juhu Uhorska to bolo pôsobenie mendikantov v Bosne na obrátení bogomilov a na východe to zasa bola misia v prostredí Kumánov.¹⁸ Týmto aktivitami boli poverení dominikáni a potom, keď ako rehoľa upadli na kráľovskom dvore do nemilosti, františkáni. Prečo došlo k zhoršeniu vzťahov medzi dominikánmi a kráľovským dvorom nie je celkom známe. Prípád plánovaného sobáša sv. Margity s českým kráľom Přemyslom Otakarom II., ako súčasť uzavretia mieru po prehratej bitke pri Kressenbrunne, nemusí byť dostatočnou odpoveďou na objasnenie straty popularity. Teda kláštory na juhu Uhorska a v Sedmohradsku boli určené aj ako „základne“ pre misionárov, ktorí pôsobili v kontaktných oblastiach. No misijná činnosť prebiehala aj vo vnútri krajiny, predovšetkým po tom, ako sa v roku 1239 v Uhorsku usadili Kumáni, no aj na iných miestach. Napríklad Mikuláš z Perína sa pred rokom 1340 pokúšal v dedine Križovany založiť kláštor pre františkánov. Motivácia jeho „zbožného“ konania však nie je celkom jasná, no podľa jeho vlastných slov – na majetku, ktorý mu patril v Križovanoch, žilo väčšie množstvo schizmatického obyvateľstva asi rusínskej národnosti, možno z Haliče. Boli pravdepodobne usadení v už zaniknutej dedine Voľa, severne od Križovian.¹⁹ Pápež Benedikt XII. v roku 1340 na žiadosť Mikuláša z Perína poveril ostrihom-

¹⁶ SLIVKA, Michal. Etablovanie rehoľných komunít v mestskom prostredí na Slovensku. In *Pohľad do stredovekých dejín Slovenska : Res intricatus lecte*. Martin : Matica Slovenská, 2013, s. 74; Podobne aj HUNČAGA, Historické štúdie, poznámka č. 220.

¹⁷ HLAVAČKOVÁ, Miriam. Komárno. In ŠTEFÁNIK, Martin - LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Veda, 2010, s. 188.

¹⁸ K misii na Balkáne porovnaj: HUNČAGA, Gabriel. Ján z Wildeshausenu OP (†1252) – mendikant biskupom. Výnimka alebo pravidlo?. In GLEJTEK, Miroslav a kol. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska : moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*, Bratislava : Post Scriptum, 2020, s. 243 – 270. Tiež PONDELÍKOVÁ, Ivana. Exploring Intercultural Differences between East and West throughout Cultural Dimensions and Literature. In *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, sectio N - Educatio Nova*, 2020, roč. 5, s. 345 – 346.

¹⁹ RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovenku, 2006, s. 115.

ského arcibiskupa zistiť, či je objekt primerane vybavený pre potreby rehoľníkov a v prípade, že áno, mal zabezpečiť ich usadenie v Križovanoch a prijatie do uhorskej františkánskej provincie.²⁰ Stretávame sa tu aj s pomerne zaujímavým opisom postupu pri zakladaní kláštora. Šľachtic požiada pápeža, ktorý poverí ostrihomského arcibiskupa, aby situáciu vyšetril. V celom tomto postupe však nie je žiadna zmienka o vôli samotnej rehole. Táto fundácia sa však asi nevykonala, nakoľko o menších bratoch v Križovanoch nie sú iné informácie, ktoré by ich prítomnosť potvrdzovali. Aj motivácia Mikuláša z Perína je sporná. V susednej dedine Hrabkov totiž Mikuláš pred pár rokmi, v roku 1334, založil kláštor augustiniánov.²¹ Ak na Mikulášovom majetku žilo obyvateľstvo iného vierovyznania ako katolíckeho, je celkom pravdepodobné, že sa majiteľ snažil o ich obrátenie. Na tento účel zrejme v dedine Hrabkov vybudoval augustiniánsky Kláštor Sv. Ducha, ktorého úlohou, spolu s plánovaným kláštorom v Križovanoch, malo byť obrátenie pravoslávnych pastierov, a teda vnútorná misijná činnosť v rámci Uhorska. Tento dôvod by vysvetľoval lokalizovanie mendikantských kláštorov do týchto dvoch dedín.

Ďalší priestor pre vnútornú misijnú činnosť vytvárali rôzne cudzie komunity v stredovekých mestách. Napríklad v Ostrihome, v Brašove alebo v Budíne boli usadení Arméni. A práve v arménskych štvrtiach miest Ostrihom a Budín boli zriadené augustiniánske kláštory, čo asi nebola náhoda.²² Otázkou však naďalej zostáva, ako bola rozdelená vnútorná misia medzi mendikantmi. Je možné, aby v niektorých aspektoch misie mohli nahradiť dominikánov aj augustiniáni?

Misijnej aktivite sa mohol teoreticky venovať aj mestský kláštor augustiniánov sv. Jána Krstiteľa v Bardejove. Zatiaľ dokázateľne najstaršia správa o kláštore pochádza z roku 1390, kedy generálny predstavený rehole Bartolomej z Benátok povolil krakovským augustiniánom na čele s bratom Henrichom z Krakova s jeho štyrmi spolubratmi osídliť kláštor v Bardejove.²³ Správa spomína, čo je dôležité, že kláštor je novozaložený, že nebude patriť pod uhorskú rehoľnú provinciu a spravovať ho teda mal materský kláštor v Krakove, a to až do rozhodnutia generálnej kapituly. Správa sa ešte zmieňuje o tom, že kláštor ležal pri hraniciach pravoslávnej Haliče (*Rutenorum et scismaticorum*).²⁴ Práve táto informácia môže naznačovať, že kláštor

²⁰ WAGNER, Carolus (ed.). *Diplomatarium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptis eruit Carolus Wagner Hungarus zboroviensis bibliothecae universitatis regiae Budensis custod.* (ďalej DCS). Posonii; Cassovia: Joannis Michaelis Landerer, 1780, s. 519 – 520, RÁBIK, Nemecké osídlenie, s. 115.

²¹ DCS, s. 517 – 518 alebo CDH VII/3, s. 712 – 713. Informáciu prevzal SCHIER, Pál Xystus – ROSNÁK, Martinus. *Memoria provinciae Hungaricae Augustiniana antiquae, adservata in schedis P. Xysti Schier eremitae Augustiniani, ac dein per Martinum Rosnak ejusdem instituti alumnum in lucem publicam emissa Anno MDCCLXXV.* Graecii: Typis Haeredum Windmanstadii, 1778, s. 71.

²² ROMHÁNYI, Beatrix. Ágostonrendi remeték a középkori Magyarországon. In *Aetas*, 2005, roč. 20, č. 4, s. 93.

²³ SROKA, A. Stanisław. *Bardejov v XV. storočí: štúdie z dejín mesta.* Bratislava: Goringa, 2011, s. 27 správu citoval aj: HERRERA, de Thomas. *Alphabetum Augustinianum I.* Eds. Fernando Rojo Martínez – Baldino Rano Gundín, Roma: Pubblicazioni Augustiniane, 1990, s. 124.

²⁴ *Bartholomaei Veneti, OSA, Registrum generalatus III: 1389 – 1393.* Ed. Arnulfus Hartmann, Romae: Institutum historicum Augustinianum, 1999, s. 176 – 177, „*Concessimus licentiam fratri Henrico de Cracovia comorandi in conventu noviter capto pro ordinem in civitate Bartfa situata prope Metas Rutenorum et scis-*

mohol byť plánovaný ako základňa pre katolícku misiu v prostredí pravoslávnej Haliče, no o tejto aktivite nemáme žiadne informácie.

Vráťme sa avšak k prvým kláštorom. Bohužiaľ, o najstarších dejinách mendikantov, najmä z 13. storočia, toho veľa nevieme. Príkladom môže byť napr. mesto Trnava, ktoré malo, ako sme spomenuli, tri kláštory (dominikánov, františkánov a klarisky). Najstaršia zmienka je paradoxne o kláštore klarisiek, ktoré pápež Gregor IX. listinou z roku 1240 prijal pod svoju ochranu.²⁵ No ak existoval v Trnave ženský kláštor klarisiek, musel existovať aj mužský kláštor františkánov, ktorý teda vznikol niekedy okolo udelenia mestských privilégií a bol zasvätený sv. Jakubovi.²⁶ Františkáni totiž vykonávali duchovnú starostlivosť v kláštoroch druhého rádu. Podobne skoro žiadne informácie nemáme o počiatkoch kláštorov v Bratislave a v Nitre. O bratislavských františkánoch máme prvú bezpečnú informáciu z roku 1290, teda opäť z obdobia ešte pred udelením mestských privilégií v nasledujúcom roku.²⁷ Františkánsky Kláštor Blahoslavenej Panny Márie v Nitre sa spomína prvýkrát v roku 1248 (1255) pri ohraničovaní chotára mesta.²⁸ Ešte menej jasný je počiatok františkánskych kláštorov na Spiši a ich pôsobenie v Levoči alebo Spišskej Novej Vsi, o ktorých sa dozvedáme z rehoľných zoznamov z roku 1316, kedy sa spomína na Spiši horný a dolný kláštor (*Ceps superior et inferior, dua loca*), čo sa interpretuje ako kláštor v Levoči²⁹ a Spišskej Novej Vsi.³⁰ No už v roku 1284 sa spomína brat Urban z rehole minoritov ako kaplán spišského prepošta Jakuba.³¹ No to, že na Spiši pôsobili františkáni, ešte neznamená, že tu mali aj svoj kláštor. Ich pôsobenie v Starej Levoči pri Kostole sv. Mikuláša nie je spoľahlivo dokázané. Archeologické nálezy z minoritského kláštora však hovoria o tom, že kláštor už v meste Levoča bol vybudovaný na začiatku 14. storočia, no zrejme mal staršieho predchodcu.³²

---

maticorum cum quatuor fratribus ipsam associare volentibus, quousque per capitulum generale immediate futurum terminatum fuerit, ad quam provinciam idem conventum debeat pertinere."

²⁵ WENZEL, Gusztáv (ed.). *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. XI.* Pest : Eggenberger Ferdinánd, 1873, s. 315 - 316. Rehoľa je však označená skomolene ako: „*Abbatisse et Conuentui Monasterij de Tyrna Ordinis Sancti Dominici Strigoniensis Diocesis*". Dominikánska rehoľa nikdy nemala opátky - a preto ide zrejme o klarisky.

²⁶ KARÁCSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék I, s. 208 - 209.

²⁷ KARÁCSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék I, s. 229 - 230.

²⁸ CDH IV/2, s. 459. „*meta ... tendit inter Ecclesias B. Virginis, et B. Michaëlis*". Problémom tejto listiny je však je pochybná pravosť. Viac MARSINA, Richard. Základné mestské privilégium pre Nitru z roku 1248. In MARSINA, Richard (ed.). *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : MS, 2002, s. 194 - 196.

²⁹ Provincia Hungaria. In *Analecta Franciscana VI.*, 1885, s. 554; KARÁCSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék I, s. 198. O počiatkoch kláštora nevie nič konkrétne ani Jozef Špirko. Informácie o Dončovi (alias Ladislav Dank) nie sú vierohodné. ŠPIRKO, Jozef. Starý kláštor minoritov v Levoči. In ŠPIRKO, Jozef. *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : Lúč, 2001, s. 328 - 329.

³⁰ KARÁCSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék I, s. 170. M. Homza vyslovil názor, že tento druhý kláštor stál v Spišskom Podhradí, na čo však neexistujú žiadne dôkazy. HOMZA, Martin. *Historia Scepusii I : Dejiny Spiša I*. Bratislava; Krakov : Katedra slovenských dejín FF UK, 2009, s. 264.

³¹ HRADSZKY, Josephus. *Initia Progressus ac Praesens Status Capituli*. Spišské Podhradie : Dionysii Buzás, 1901, s. 275. HOMZA, Historia Scepusii I, s. 264.

³² URBANOVÁ, Norma. Starý kláštor minoritov v Levoči - novšie poznatky o jeho stavebnom vývoji. In KALINOVÁ, Michaela (ed.). *Najnovšie poznatky z výskumu stredovekých pamiatok na Gotickej ceste II*, Rožňava; Bratislava : Občianske združenie Gotická cesta; Pamiatkový ústav SR, 2018, s. 140.

O košických františkánoch môžeme povedať, že v roku 1402 Kláštor, resp. Kostol sv. Mikuláša ešte nestál, lebo rehoľníci využívali farský Kostol sv. Alžbety, kde vykonávali svoju činnosť. Udeľovanie sviatostí však narazilo na odpor miestneho farára, ako to už bolo spomenuté. Po pápežskom zákaze už museli františkáni urýchlene dobudovať svoj kostol, ktorý bol hotový niekedy okolo roku 1405.³³ Časť mobiliáru do tohto nového kostola potom pochádzala z testamentu Doroty Šafárovej, vdovy po Pavlovi Perénim z roku 1405.³⁴

Pomerne zložitou je otázka lokalizovania kláštora augustiniánov vo Veľkom Šariši. Jeho vznik pravdepodobne súvisí s pôsobením rehole viliamitov v pohraničnom pásme Uhorska, v blízkosti tzv. *konfinia*. Augustiniáni sa tu ešte aj v roku 1345 odvolávali na svoju viliamskú tradíciu, keď sa označovali ako Rehoľa bratov viliamitov svätého Augustína z Kláštora sv. Stanislava mučeníka vo Veľkom Šariši.³⁵ Pôvodné miesto, kde sa viliamiti usadili, nepoznáme, ale s najväčšou pravdepodobnosťou to nebol Veľký Šariš. Lokalita bola predsa pre pustovníkov málo vyhovujúca. Jednalo sa totiž o pomerne rozvinuté centrum pod komitátnym hradom, ktoré sa na konci 13. storočia transformovalo na výsadné mesto, čo zasa vyhovovalo mendikantským augustiniánom.³⁶ No príkladom pôsobenia pustovníkov v mestskom prostredí môže byť nie celkom presvedčivo doložená prítomnosť viliamitov v Ostrihome. Podľa správy z roku 1284 mali údajne v čase mongolského vpádu v správe kaplnku sv. Víta na ostrihomskom hrade.³⁷

No viliamiti boli po vynútenom spojení s augustiniánmi v roku 1256 donútení presťahovať sa do miest, s čím môže súvisieť aj ich snaha o presadenie sa v Ostrihome. Tento proces sa spája s obdobím, ktoré nastalo po roku 1256, kedy pápež vydal bulu *Licet ecclesiae catholicae* a ňou sa viliamiti na desať rokov stali súčasťou rehole augustiniánov.³⁸ Je to zdokumentované na príklade z Nemecka, kde zásluhou augustiniánskeho provinciála Egida (Guida) zo Staggia (zvaného aj Salanus) boli pustovnícki viliamiti nútení sťahovať sa do miest, a to najmä v lokalitách, kde mali viliamiti svoje pustovne neďaleko miesta, kde bol aj augustiniánsky kláštor.³⁹ Počas tohto procesu došlo aj k majetkovým zmenám v prospech Rehole pustovníkov sv. Augustína, čo napokon viedlo k tomu, že po kompromise z Viterba v roku 1266 kedy sa viliamiti od augustiniánov opäť odtrhli, väčšina kláštorov v Nemecku

³³ KARACSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék 1, s. 182.

³⁴ MNL OL, DF 271256, alebo prepis a preklad do maďarčiny WICK, Béla. *Szent Ferenc rendjének története Kassán*. Budapest : Muzeum Antikvarium 2005, s. 12 – 15.

³⁵ CDH IX/1, s. 334; „*Frater Laurentius Ordinis Fratrum Villermatarum Sancti Augustini de Claustro S. Stanislav Martyris de Sarus pro priore et Conuentu de eodem Claustro cum procuratoriis Litteris*“.

³⁶ Veľký Šariš získal v roku 1299 spolu s Prešovom a Sabinovom mestské výsady od kráľa Ondreja III. HUDÁČEK, Pavol – ULIČNÝ, Ferdinand ml. Veľký Šariš. In ŠTEFÁNIK Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 553.

³⁷ Listina pochádza z roku 1284: KNAUZ, Ferdinandus (ed.). *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II*, (ďalej MES II). Strigonii : Gustavus Buzárovits, 1882, s. 184 – 185. „...in Basilica beati Wythi martiris de promontorio Castri Strigoniensis, que est Capella Strigoniensis ecclesie...“ HUŤKA, Miroslav. Vitus Pannonius, egy kevéssé ismert magyarországi középkori szent. In *Magyar Sion új folyam*, 2012, roč. 6 (98), č. 2, s. 201.

³⁸ Napríklad ELM, Kaspar. *Beiträge zur Geschichte des Wilhelmtensordens*. Köln; Graz; Böhlau : Münsterische Forschungen, 1962, s. 108 – 119.

³⁹ ROTH, Francis. Cardinal Richard Annibaldi First Protector of the Augustinian Order (1243 – 1276) : Chapter III. In *Augustiniana*, 1952, tomus 2, s. 241 – 242.

a Uhorsku zostala v rukách augustiniánov, no zvyšné viliamitské kláštory v Taliansku a západnej Európe získali opäť samostatnosť.⁴⁰

Či a ako tento proces prebiehal v Šariši, alebo celkove v Uhorsku, môžeme len predpokladať. No Šariš je veľmi bohatý na miestne názvy súvisiace s pustovníkmi (*Remety, Mníchovský potok a iné*).⁴¹ Ak teda pripustíme, že spočiatku sa viliamiti nemohli usadiť pod kráľovským hradom Šariš, pôvodné miesto, kde sa usadili treba hľadať v širšom rurálnom priestore Šariša. Konkrétnu indíciu poskytuje prvá písomná zmienka o kláštore z 26. apríla 1274. Jedná sa o listinu kráľa Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1290), v ktorej potvrdil aj pôvodnú donáciu svojho otca kráľa Štefana V. (1270 – 1272). Okrem iných majetkov im kráľ daroval aj lúku za pohraničnými zásekmi.⁴² Tento majetok sa nachádzal medzi dedinami Pečovská Nová Ves a Červenica pri Sabinove, smerom na Lutinu, pri potoku Lutinka, a ešte aj dnes sa volá *Mníše (Mníške)*.⁴³ Je to lúka, ktorá sa nachádzala tesne vedľa krajinskej cesty vedúcej do Poľska, hneď za krajinskou bránou, na pravom brehu potoka Lutinka.⁴⁴ A nejde o bezvýznamný majetok, ale o pomerné veľkú rozlohu ohraničenú mätami.⁴⁵ Je teda možné, že práve tu sa pôvodne usadila malá skupina pustovníkov, možno viliamitov, a následne im kráľ tento majetok aj daroval. Po roku 1256 sa presídlili (dobrovoľne, či nedobrovoľne) do Veľkého Šariša, kde im v spomínanej listine kráľ taktiež daroval dom (kúriu), ktorá sa mohla stať základom budúceho kláštora.

⁴⁰ Vo Viterbe v roku 1266 boli snahy viliamitov získať opäť samostatnosť zakončené kompromisnou dohodou, pri ktorej im boli vrátené všetky pôvodné kláštory okrem kláštorov v Nemecku a Uhorsku. Len v Nemecku si mohli rehoľníci vybrať, či sa vrátia k viliamitom, alebo zostanú spojení s augustiniánmi. Štyri kláštory si vybrali návrat ku viliamitom. Bližšie HUŤKA, Miroslav. Rád svätého Viliama a kláštor vo Veľkom Šariši : príspevok k počiatkom Rádu pustovníkov svätého Augustína v stredovekom Uhorsku. In RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku; Katedra histórie a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 230 – 253. K bule *Ea quae iudicio* pápeža Klementa IV. (1265 – 1268) zo dňa 30. augusta 1266 porovnaj CDH IV/3, s. 347 – 358.

⁴¹ Smerom na Sabinov a dedinu Orkucany, sa nachádza chotárny názov Remeta: KÚTNIK – ŠMÁLOV, Jozef. *Kresťanský stredovek Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2005, s. 272 – 273, alebo smerom na západ pri starej ceste na Spiš v blízkosti Nižného Slavkova lokalita „*sessio heremite*“ alebo „*locus Remethehel*“: BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 200.

⁴² „*Item quoddam fenetum ultra indagines existens seu adiacens.*“ Moravský zemský archiv v Brně, fond Augustiniáni Brno, E 4 (ďalej MZA v Brně, E 4), inv. č. 5, sign. 41 V : 1.

⁴³ Pôvodne sa zrejme jednalo o územie, ktoré sa volalo *Reth*. Augustiniáni ho v roku 1514 darovali Mikulášovi z Torusy: DCS, s. 546. O tomto majetku vypovedá aj reambulačná (obchôdzková) listina z roku 1322 dediny Pečovská Nová Ves: NAGY, Imre (ed.). *Codex diplomaticus hungaricus andegavensis. Anjoukori okmánytár II*. Budapest : A Magyar tudományos akadémia, 1881, s. 36 alebo SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistularia Slovaciae II*. Bratislava : Veda, 1987, s. 346 – 347.

⁴⁴ NAGY, Anjoukori okmánytár II., s. 36: „*et inde procedit versus aquilonem supra iuxta eundem fluvium Lythoua et perenitad locum qui Kopu dicitur ad terram fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini de Sarus et ibidem iuxta antiquum meatum fluvii Lythoua vocati est meta terrea.*“ V okolí sa nachádza niekoľko lokalít, ktoré môžu poukazovať na pohanské kultové miest (Babia hora, Háj, Pod Háj atď.)

⁴⁵ MZA v Brně, E 4, inv. č. 5, sign. 41 V : 1 „*Prima quidem meta dicti feneti progreditur a parte septemtrionali iuxta portam indaginis super cacumine cuiusdam montis sa[...].s exinde tendit ad partem orientalem ad quandam montem [M]ihalhaza tetej ulgariter nuncupatur et ibidem meta terrea satis antiqua deinde descendit ad partem meridionalem ad quandam locum qui Cepu dicitur [...]tra deinde egressa reflectitur ad locum priorem et sic terminatur. Ipsam tamen terram recte per medium a capite usque ad finem discurrit quedam aqua que proprio vocabulo Lituna vocitatur.*“ MATISOVSKÝ, Ondrej. *Mníše*. In *Pečovskono-voevestský spravodajca*, 2016, roč. 22, č. 3, s. 10.

V každom prípade sa už v roku 1274 nachádzali v meste Veľký Šariš a v listine sa označujú ako augustiniáni, aj keď sa patrocínium ich kláštora ešte priamo nespomína.⁴⁶ Viliamiti sa však ako pustovnícka rehoľa živili prevažne poľnohospodárstvom, čím prispievali ku kultivácii krajiny a zrejme aj preto ich uhorskí králi podporovali.⁴⁷

Nie je však táto hypotéza len prázdnu fabuláciou? Celkom tomu tak nie je, pretože túto teóriu je v Uhorsku možné podporiť analógiou vývoja z Nového Mesta pod Šiatrom (Sátoraljaújhély) v Zemplínskej župe, resp. z Veľkej Trne. Pôvodne sa pustovníci, pravdepodobne taktiež viliamiti, usadili vo Veľkej Trni, a to zrejme už za čias kráľa Ondreja II. (1205 – 1235).⁴⁸ Najstaršia listina o pôsobení rehoľníkov sa nezachovala, no je známa z confirmácie kráľa Ľudovíta I. Veľkého (1342 – 1382) z roku 1350.⁴⁹ Dozvedáme sa z nej, že pustovní neďaleko Nového Mesta pod Šiatrom založil kráľ Ondrej II. už v roku 1221.⁵⁰ Miesto síce nie je pomenované, no hneď v nasledujúcej vete sa spomína obnovený kostol vo Veľkej Trni – *Thuruny*. Pôvodne sa teda kláštor (pustovňa) nachádzal vo Veľkej Trni a až neskôr došlo k preneseniu kláštora *translatio* z dediny do „mesta“. Ešte v roku 1257 kráľ Belo IV. (1235 – 1270) pustovníkom z Veľkej Trne daroval vinicu medzi osadami Blatný Potok (vtedy už mesto) a Bodrogolaszi na Zemplíne – *inter villam Potok et Oloz*.⁵¹ Zo spomínanej confirmácie z roku 1350 sa však dozvedáme, že už v nasledujúcom roku 1258 došlo k preneseniu kláštora (pustovne) do Nového Mesta pod Šiatrom – na polohu *Barátszer* (Mníchova Lehota?). Tu bol napokon vybudovaný Kláštor sv. Štefana kráľa. Ondrej II. ani Ľudovít I. Veľký rehoľnú príslušnosť nespomína, no Belo IV. v roku 1257 uvádza všeobecnú rehoľnú príslušnosť ako *Ordinis Sancti Augustini de Turul*, čo by zodpovedalo aj historickému vývoju, ktorý hovorí o tom, že viliamiti sa po roku 1256 stali nakrátko súčasťou augustiniánskej rehole.

⁴⁶ „*pervenire quod* [viri religiosi et Deo amicabiles fratres ordinis] *heremitarum beati Augustini* [de civitate nostra] *Sarus*“: MZA v Brně, E 4, inv. č. 5, sign. 41 V : 1.

⁴⁷ ELM, Beiträge zur Geschichte, s. 102 – 104.

⁴⁸ Viliamitskú tradíciu v Novom Meste pod Šiatrom spomína Beatrix Romhányi. ROMHÁNYI, Beatrix. Ágostonrendi remeték a középkori Magyarországon. In *Actas*, 2005, roč. 20, č. 4, s. 92. Podrobnejšie o tom publikoval a výsledky svojho výskumu prezentoval Kaspar Elm, ktorý však uvádza len štyri lokality, bez Nového Mesta pod Šiatrom; ELM, Kaspar. Die Bulle „*Ea quae iudicio*“ Clemens’ IV. 30. VIII. 1266 : Vorgeschichte, Ueberlieferung, Text und Bedeutung : Schluss. In *Augustiniana*, 1966, tomus 16, s. 119 – 123. Najstaršou analýzou pôsobenia viliamitov v Uhorsku sú závery Trnavskej synody, ktorú zvolal v roku 1629 kardinál Peter Pázmán (Pazmány). Je tu vypracovaný zoznam uhorských kláštorov, medzi inými aj viliamitov. Spomínajú sa však len dva, a to Kláštor sv. Kozmu a Damiána v Zalakomáre (Komár) nachádzajúci sa v župe Zala, ktorý údajne založil Belo IV. a jeho sestra sv. Alžbeta, a Kláštor v Körmente, ktorý sa údajne spomína v listine palatína Dionýza. Porovnaj PÉTERFFY, Carolus (ed.). *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebranta. II. Posonii* : Typis Haeredum Royerianorum, 1742, s. 278.

⁴⁹ CDH IX/1, s. 808: „*Ludouicus R. H. possessiones Eremitarum de Vihely confirmat A. 1350. Fundavit illos in eremo prope Vjhelyinum sita Andreas II. An. 1221. Eam a turri templi dictam Thuruny restauravit, et possessione Petraho dicta auxit Bela IV. A. 1251. Ad locum commodiorem, in siluam pone ipsum oppidum ad locum, Baratszer dictum, translati sunt An. 1258. Confirmati a Carolo rege A. 1312. Duabus piscinis aucti per Comitem Ioannem, Baráttó et Cassató dictis, circa annum. 1350*“.

⁵⁰ Veľká Trňa sa nachádza cca 5 km od Nového Mesta pod Šiatrom.

⁵¹ CDH IV/2, s. 424.

Maďarská historiografia spája pustovníkov z Veľkej Trne s pavlínmi.⁵² Treba pripomenúť, že v Novom Meste pod Šiatrom (Sátoraljaújhely) existovali kláštory oboch reholí. Toto spojenie má však niekoľko závažných nedostatkov. Predovšetkým pavlínsky Kláštor sv. Egida v Novom Meste pod Šiatrom chýba v prvom zozname pavlínskych kláštorov, ktoré v roku 1263 vizitoval na príkaz pápeža vesprém-sky biskup Pavol.⁵³ Taktiež Belo IV. v spomínanej listine z roku 1258 rehoľníkov označuje ako Rehoľu sv. Augustína. Týmto názvom sa síce označujú aj pavlíni, no v tomto roku ešte neboli štandardným rehoľným spoločenstvom s jednotnou regulou. Transformovali sa až v roku 1308, kedy im kardinál Gentilis schválil konštitúciu a pridelil Regulu sv. Augustína.⁵⁴ Používanie tejto Augustínovej reguly v tomto roku je nepravdepodobné, na čo poukazuje aj prípad kláštora v Garići (neďaleko Podgarić v Chorvátsku), ktorý bol pôvodne obývaný augustiniánmi a až neskôr pavlínmi.⁵⁵ Komunity pustovníkov, ktoré sa stali súčasťou rehole pavlínov v období 13. storočia, používali označenia odvodené od patrocínia kostola (kaplnky) okolo ktorého boli združení (sv. Kríža, sv. Jakuba, sv. Heleny a iné). Ďalej v druhej polovici 13. storočia síce prebiehal proces kreovania rehole pavlínov, či už v pohorí Mecsek blízko Jakabhegy neďaleko Páfkostolia alebo v oblasti Pilíškých vrchov okolo Kostolíka sv. Kríža juhovýchodne od Ostrihomu, no neprebíhal ešte proces sťahovania pustovníkov do miest alebo väčších sídel. Pri pavlínoch je tento proces mladší a súvisí skôr so záverom 13. storočia (Kláštor sv. Vavrince v Budíne z roku 1276). Napokon augustiniánsky kláštor v Novom Meste pod Šiatrom má, podobne ako kláštor vo Veľkom Šariši, viliamitskú tradíciu, ktorá sa objavuje v roku 1324, pričom príčiny tejto tradície maďarskí autori ďalej nevysvetľujú.⁵⁶ Táto tradícia mohla vzniknúť len do roku 1266! Neskôr je to už nepravdepodobné, nakoľko viliamiti v Uhorsku v podstate svoje pôsobenie ukončili. Pustovníci žijúci vo Veľkej Trni tak mohli byť jedine viliamiti a ich *translatio* sa uskutočnilo už do kláštora augustiniánov – sv. Štefana kráľa a nie pavlínskeho – sv. Egida.

Vplyv na proces presunu pustovníkov (rehoľníkov) do uhorských miest mohol mať okrem buly *Licet ecclesiae catholicae* z roku 1256 iste aj drvivý mongolský vpád z rokov 1241 – 1242.⁵⁷ Tento jav zatiaľ u dominikánov a františkánov nie je badateľ-

⁵² Napríklad ROMHÁNYI, Beatrix. *Kolostorok és tarsaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest : Pytheas, 2000, s. 70 alebo CSÁNKI, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza I*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1890, s. 340.

⁵³ ROMNHÁYI, Fülöpp Beatrix. Die Pauliner in mittelalterliche Ungarn. In ELM, Kaspar (ed.). *Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens*. Berlin : Duncker & Humboldt, 2000, s. 144.

⁵⁴ Listina z 13. decembra 1308 VÁRSZEGI, Asztrik – ZOMBORI, István (eds). *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/2*. Budapestini : Magyar egyháztörténeti enciklopédia munkaközösség, 2000. s. 180 – 182.

⁵⁵ ROMHÁNYI, Beatrix. Heremitae – Monachi – Fratres. Szempontok a pálos rend történetének újrarendeléséhez. In SARBAK, Gábor (ed.). *Pálosaik és Pécs*. Budapest : Szent István társulat, 2016, s. 12 – 13. Aj v súvislosti s týmto kláštorom sa objavuje spojenie s bratmi sv. Augustína: „*fratribus sancti Augustini de Gresenche apud ecclesiam beate virginis*“, no autorka predpokladá, že bol obývaný augustiniánmi.

⁵⁶ NAGY, Imre (ed.). *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Tomus II*. Budapest : Akadémia, 1881, s. 157 – 158. „*prior ecclesie beati Egidii de Vyhel priorem et fratres Gillemitas ordinis sancti Augustini*“.

⁵⁷ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 547.

ný. Mnohé ich kláštory, najmä na juhu Uhorska, sa totiž rovnako nachádzali často v dedinskom prostredí bez ochrany mestských hradieb.

Kláštory prísnejšej vetvy františkánov – observantov začali na našom území vznikať od polovice 15. storočia. Ich lokalizácia už bola obmedzená existenciou iných mendikantských kláštorov. Za najstarší možno považovať kláštor v Skalici, ktorý vznikol pred rokom 1449 zrejme ako mestský kláštor.⁵⁸ V Hlohovci vznikol františkánsky kláštor po roku 1465, kedy získal slavónsky bán Mikuláš z Iloku (Ujlaky) povolenie od pápeža Pavla a ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza na vybudovanie kláštora františkánskych observantov.⁵⁹ Kláštor vo Fiľakove vznikol pred rokom 1484, kedy sa spomína po prvýkrát, keď v ňom Juraj z Gyuly (de Gywla), kustód zo Sečian, prijal Mikuláša z Pásztó, jeho manželku Ilonu a ich deti za členov tretieho rádu sv. Františka.⁶⁰ Kláštor Panny Márie v Humennom vznikol niekedy pred rokom 1488,⁶¹ Kláštor Panny Márie Anjelskej v Okoličnom pred rokom 1476⁶² a Kláštor Panny Márie v Solivare okolo roku 1482.⁶³

Všetky observantné františkánske kláštory majú spoločné tri skutočnosti. Boli založené na našom území v druhej polovici 15. storočia v dôsledku šírenia prísnejšej rehoľnej observancie, všetky vznikli v mestečkách a všetky fundovali príslušné šľachtické rody. Výnimkou je len kláštor v Skalici, no aj toto mesto napokon upadlo do zemepanskej závislosti, ale kláštor bol mestský. Pri Okoličnom ešte treba pripomenúť, že tento výstavný, až luxusný kláštorňý objekt museli okrem šľachticov z Okoličného stavať, alebo aspoň prispievať na jeho výstavbu, aj príslušníci kráľovskej rodiny (kráľ Matej alebo Ján Korvín). Ich mestotvorný význam je teda nepopierateľný. Aj počet týchto kláštorov je veľavravný a súvisí s nárastom popularity observantného hnutia františkánov, najmä v 15. storočí v šľachtickom prostredí.⁶⁴

Problematickou lokalitou sú aj františkánske kláštory v Slovenskej (Zvolenskej) Lupči a v Partizánskej (Nemeckej) Lupči. Problematiku najnovšie zhrnul Jozef Meliš,⁶⁵ ktorý uvádza, že pravdepodobne existovali dva kláštory františkánov. Pokiaľ kláštor v Slovenskej Lupči mohol existovať už v roku 1263, kedy sa spomína ako svedok vydania listiny kráľa Bela IV. brat Anton gvardián z Ľupče,⁶⁶ tak kláštor

⁵⁸ HLAVAČKOVÁ, Miriam, Skalica. In ŠTEFÁNIK Martin - LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 431.

⁵⁹ MNL OL, DL 16208; KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. II.* Budapest : A Magyar Tud. akadémia kiadás, 1924, s. 52 - 53.

⁶⁰ MNL OL, DL 63868; KARÁCSONYI, Szt. Ferencz rendjék II, s. 49.

⁶¹ KARÁCSONYI, Szt. Ferencz rendjék II, s. 75; CSÁNKI, Magyarország I, s. 3370; ULIČNÝ, Dejiny osídlenia, s. 180.

⁶² Doterajšia diskusia je najnovšie zhrnutá v: POMFYOVÁ, Bibiana. 1 : III.14 katalógové heslo Liptovský Mikuláš časť Okoličné. In POMFYOVÁ, Bibiana a kol. *Stredoveký kostol (historické a funkčné premeny architektúry)*. Bratislava : FO ART, 2015, s. 474 - 475.

⁶³ KARÁCSONYI, Szt. Ferencz rendjék II, s. 151.

⁶⁴ ROMHÁNYI, F. Beatrix. A reform útjai. Szerzetesi reformok a késő középkori Magyarországon (1445 - 1505). In FEDELES, Tamás (ed.). *Mátyás király és az Egyház, Pécs* : PTE Egyháztörténeti Kutatóközpont, 2019, s. 234 - 235.

⁶⁵ MELIŠ, Jozef Bernard OP. Cirkevné pomery v Slovenskej a Partizánskej (Nemeckej) Lupči v stredoveku. In *Studia Historica Tyrnaviensia XVII*, 2014, s. 19 - 30.

⁶⁶ WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadiamus continuatus : Árpádköri új okmánytár III.* Pest : Eggerberger Ferdinánd, 1862, s. 35. „fratris Antonii Gardiani de Liphca“.

v Nemeckej Lupči mohol byť mladší, nakoľko nejasné správy o ňom pochádzajú najmä z roku 1510, kedy sa spomína brat Andrej (Ondrej) z Nemeckej (?) Lupče.⁶⁷ Kláštor v Slovenskej Lupči patril pravdepodobne mariánom, teda konventuálom, a vznikol pod obľúbeným hradom kráľa Bela IV. (1235 - 1270) Slovenská Lupča. Sídlo získalo výsady až v roku 1340 a kláštor tak v podstate stál v dedinskom prostredí podhradia. Na základe nejasných indícií môžeme vysloviť hypotézu, že kláštor františkánov stál aj v meste Nemecká Lupča a patril zrejme observantom (salvatoriánom). V zoznamoch františkánskych kláštorov z roku 1316 sa v Ostrihomskej kustódii spomína aj kláštor v „Lipsae“, no opäť nevedno v akej Lupči, pravdepodobne v Slovenskej.⁶⁸

Problém výskumu počiatkov mendikantských kláštorov naráža na nedostatok relevantných prameňov, a tak v mnohých prípadoch ide len o hypotézy. Podľa svojej charizmy si mendikanti vyberali rušné mestské sídla a pokúšali sa lokalizovať svoje kláštory na perifériu, do blízkosti mestských brán alebo trhovísk. Aspoň v počiatočnom období sa sídla mendikantov nachádzali v mestách s veľkými skupinami nemeckých hostí, no v prípade Banskej Bystrice a aj Košíc máme doložené ich pôsobenie medzi miestnym slovenským obyvateľstvom. O duchovnú potrebu patriciátu sa totiž zväčša starali mestskí farári. Okrem trhových centier sa mendikanti usadili aj v banských mestách, ktoré lákali veľké skupiny obyvateľov, ktorí tu hľadali prácu. Pôsobenie medzi bohatou vrstvou obyvateľstva zasa dokladajú mnohé testamentárne odkazy. No okrem veľkých sídiel sa môžeme s mendikantmi stretnúť aj v dedinskom prostredí. Koniec koncov v 13. storočí bolo ťažké na prvý pohľad odlíšiť mesto od dediny. Privilegiálnu listinu totiž nebolo vidno a jej účinok sa prejavoval až postupne. V 14. a 15. storočí boli už rozdiely badať. Preto sa v 13. storočí môžeme stretnúť s františkánmi aj v Slovenskej Lupči, kde sa veľmi často zdržiaval kráľ Belo IV., veľký podporovateľ františkánov, ktorý sa v ich kláštore v Ostrihome nechal aj pochovať. V dedinskom prostredí boli založené kláštory zrejme aj z dôvodu vnútornej misie, ako to dokladá kláštor v Hrabkove a plánovaný kláštor v Križovanoch. Pri augustiniánskych kláštoroch si je možné všimnúť aj ich pustovnícku minulosť, čo sa zrejme prejavilo pri lokalizovaní kláštora do Veľkého Šariša. Veľká väčšina mendikantských kláštorov stála na preriférii stredovekých miest, kde žili chudobnejšie skupiny obyvateľov, pre ktorých vysluhovali žobraví rehoľníci sviatosti. Je tomu tak napríklad v Trnave, v Bratislave, v Levoči, v Košiciach, no tu sa františkánom na začiatku 15. storočia nepodarilo nájsť vhodnejšie miesto, a tak postavili svoj kláštor na rušnej hlavnej ulici mesta. Väčšina dominikánskych kláštorov je mestská, no kláštor v Komárne asi vznikol na základe šľachtickej fundácie. Zvláštnu skupinu mendikantských kláštorov tvoria františkánski observanti. Táto prísnejšia rehoľa už nemala priestor vo veľkých centrách. Preto napríklad v Ostrihome došlo k násilnej výmene minoritov za observantov za účasti pápežského legáta a arcibiskupa, ktorý nariadil výmenu rehoľníkov. Na území dnešného Slovenska observantné kláštory vznikli výhradne v mestečkách, v druhej polovici 15. storočia a z vôle šľachtických

⁶⁷ RÁBIK, Vladimír. Partizánska Lupča. In ŠTEFÁNIK Martin - LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 316.

⁶⁸ Provincia Ungaria, s. 554.

majiteľov. Istou výnimkou je kláštor v Skalici. Treba si taktiež všimnúť jasnú dominantnosť rehole františkánov, ktorí v druhej polovici 15. storočia svoje postavenie na našom území ešte posilnili budovaním observantných kláštorov. Počet ich kláštorov skoro dvojnásobne prevyšuje súčet ostatných kláštorov, patriacim dvom rehoľam (17 : 9). Aj keby sme pripočítali ešte dva stredoveké karmelitánske kláštory v Prešove a Prievidzi, tak by sa situácia výrazne nezmenila, nakoľko františkáni mali aj dva ženské kláštory (v Trnave a v Bratislave).

Kláštory žobravých reholí boli integrálnou súčasťou stredovekých miest a ich podiel na rozvoji urbanizmu je nepopierateľný. No stále zostáva mnoho otvorených otázok, napríklad prečo niektoré, aj veľké, sídla v stredoveku nemali žiaden mendikantský kláštor? Sú to napríklad mestá na strednom Slovensku ako Zvolen, Banská Bystrica, Žilina, Kremnica a ďalšie.

Pramene

Archívy

- Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula
fond Hodnoverné miesto Spišská Kapitula
- Archív hlavného mesta Bratislavy
fond Magistrát mesta Bratislava, zbierka listov a listín.
- Magyar Országos Levéltár, Országos levéltár
fond Diplomatikai Levéltár a Diplomatikai Fényképgyűjtemény. Dostupné na internete:
<<https://archives.hungaricana.hu>>
- Moravský zemský archiv v Brně
fond Augustiniáni Brno, E 4. Dostupné na internete: <<https://www.monasterium.net/mom/fonds>>

Edície prameňov

- Bartholomaei Veneti, OSA, Registrum generalatus III : 1389 - 1393.* Ed. Arnulfus Hartmann, Romae : Institutum historicum Augustinianum, 1999.
- ELM, Kaspar. Die Bulle „Ea quae iudicio“ Clemens' IV. 30. VIII. 1266 : Vorgeschichte, Ueberlieferung, Text und Bedeutung : Schluss. In *Augustiniana*, 1966, tomus 16, s. 119 - 123.
- FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis : Studio et opera Georgii Fejér. I - XI.* Budae : Regiae vniuersitatis Vnagaricae, 1829 - 1844.
- FRAKNÓI, Guilelmi (ed.). *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I (1103 - 1276).* Budapestini : Franklin Tarsulat, 1896.
- KNAUZ, Ferdinandus (ed.). *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II.* Strigonii : Gustavus Buzárovits, 1882.
- MATULAY, Ctibor (ed.). *Mesto Banská Bystrica : Katalóg administratívnych a súdnych písomností I. (1020) 1255 - 1536.* Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1980.
- Monumenta Vaticana Hungariae 1/4.* Budapest : Franklin Társulat, 1889.
- NAGY, Imre (ed.). *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Tomus II.* Budapest : Akadémia, 1881.

- RUPP, Jakab. *Magyarország helyrajzi története I : Az Esztegomi egyház-tartomány*. Pest : Eggenberger Ferdinánd, 1870.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistularia Slovaciae II*. Bratislava : Veda, 1987.
- THEINER, Augustino (ed.). *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacra Illustris (1216 - 1352) I*. Romae : Typus Vaticanis, 1859.
- VÁRSZEGI, Asztrik - ZOMBORI, István (eds). *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illiustrantia I/2*. Budapestini : Magyar egyháztörténeti enciklopédia munkaközösség, 2000.
- WAGNER, Carolus (ed.). *Analecta Scepusii sacri et profani I*. Viennae : Joannes Thomae nob. De Trattnern, 1774.
- WAGNER, Carolus (ed.). *Diplomatarium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptis eruit Carolus Wagner Hungarus zboroviensis bibliothecae universitatis regiae Budensis custod*. Poonii; Cassoviae : Joannis Michaelis Landerer, 1780.
- WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus : Árpád-kori új okmánytár III*. Pest : Eggerberger Ferdinánd, 1862.
- WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus : Árpád-kori új okmánytár XI*. Pest : Eggenberger Ferdinánd, 1873.

Literatúra

- BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985.
- CSÁNKI, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza I*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1890.
- DŽUGAN, Adrián. Mendikantské rehoľné komunity a periféria (sonda do problematiky). In MIGAŠOVÁ, Jana - MAKKY, Lukáš (eds.). *Metamorfózy, transformácie a vektory posunu centra a periférie v priestoroch umenia a kultúry*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015, s. 67 - 76.
- ELM, Kaspar. *Beiträge zur Geschichte des Wilhelmtenordens*. Köln; Graz; Böhlau : Münster-sche Forschungen, 1962.
- FÜGEDY, Erik. La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie. In *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 1970, roč. 25, č. 4, s. 966 - 987.
- HERRERA, de Thomas. *Alphabetum Augustinianum I*. Eds. Fernando Rojo Martínez - Baldino Rano Gundín, Roma : Pubblicazioni Augustiniane, 1990.
- HLAVAČKOVÁ, Miriam. Skalica. In ŠTEFÁNIK, Martin - LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Veda, 2010, s. 425 - 435.
- HLAVAČKOVÁ, Miriam. Komárno. In ŠTEFÁNIK, Martin - LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Veda, 2010, s. 183 - 195.
- HOMZA, Martin. *Historia Scepusii I : Dejiny Spiša I*. Bratislava; Krakov : Katedra slovenských dejín FF UK, 2009.
- HRADSZKY, Josephus. *Initia Progressus ac Praesens Status Capituli*. Spišské Podhradie : Dionysii Buzás, 1901.
- HUDÁČEK, Pavol - ULIČNÝ, Ferdinand ml. Veľký Šariš. In ŠTEFÁNIK Martin - LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 552 - 563.
- HUNČAGA, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov*. Bratislava : Chronos, 2008.

- HUNČAGA, Gabriel. Ján z Wildeshausenu OP (†1252) – mendikant biskupom. Výnimka alebo pravidlo?. In GLEJTEK, Miroslav a kol. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska : moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava : Post Scriptum, 2020. s. 243 – 270.
- HUŤKA, Miroslav. *Augustiniáni na území stredovekého Slovenska*. Ružomberok : Verbum, 2015.
- HUŤKA, Miroslav. Rád svätého Viliama a kláštor vo Veľkom Šariši : príspevok k počiatkom Rádu pustovníkov svätého Augustína v stredovekom Uhorsku. In RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku; Katedra história a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 230 – 253.
- HUŤKA, Miroslav. Vitus Pannonius, egy kevéssé ismert magyarországi középkori szent. In *Magyar Sion új folyam*, 2012, roč. 6 (98), č. 2, s. 203 – 216.
- KARÁCSÓNYI, János. *Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. I.* Budapest : A Magyar Tud. akadémia kiadás, 1923.
- KARÁCSÓNYI, János. *Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. II.* Budapest : A Magyar Tud. akadémia kiadás, 1924.
- KOSZTA, László. Benediktínsky kláštor z 11. storočia na Spiši?. In *Historický časopis*, 2009, roč. 59, č. 2, s. 339 – 356.
- KÚTNIK – ŠMÁLOV, Jozef. *Kresťanský stredovek Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2005.
- MARSINA, Richard. Základné mestské privilégium pre Nitru z roku 1248. In MARSINA, Richard (ed.). *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : MS, 2002, s. 190 – 196.
- MATISOVSKÝ, Ondrej. Mniše. In *Pečovskono vovecký spravodajca*, 2016, roč. 22, č. 3, s. 10.
- MELIŠ, Jozef Bernard OP. Cirkevné pomery v Slovenskej a Partizánskej (Nemeckej) Lupči v stredoveku. In RÁBIK, Vladimír. *Studia Historica Tyrnaviensia XVII*, 2014, s. 13 – 35.
- PÉTERFFY, Carolus (ed.). *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebranta. II.* Posonii : Typis Haeredum Royerianorum, 1742.
- PFEIFFER, Nikolaus. *Die ungarische Dominikanerordensprovinz von Ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241 – 1242*. Zürich : Lemann & Co., 1913.
- Provincia Ungaria. In *Analecta Franciscana VI*, 1885, s. 554 – 555.
- POMFYOVÁ, Bibiana. 1 : III.14 katalógové heslo Liptovský Mikuláš časť Okoličné. In POMFYOVÁ, Bibiana a kol. *Stredoveký kostol (historické a funkčné premeny architektúry)*. Bratislava : FO ART, 2015, s. 470 – 485.
- PONDELÍKOVÁ, Ivana. Exploring Intercultural Differences between East and West throughout Cultural Dimensions and Literature. In *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, sectio N – Educatio Nova*. 2020, roč. 5, s. 343 – 357.
- RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovenku, 2006.
- RÁBIK, Vladimír. Partizánska Lupča. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava : Veda, 2010, s. 314 – 322.
- REŤKOVSKÁ, Adriana. Rehoľa antonitov na Slovensku. In *Acta historica Neosoliensia*, 2010, roč. 13, č. 1 – 2, s. 5 – 33.
- ROMHÁNYI, Beatrix. Ágostonrendi remeték a középkori Magyarországon. In *Aetas*, 2005, roč. 20, č. 4, s. 91 – 101.
- ROMHÁNYI, Beatrix. *Kolostorok és tarsaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest : Pytheas, 2000.
- ROMHÁNYI, Beatrix. Heremitae – Monachi – Fratres. Szempontok a pálos rend történetének újrarendezéséhez. In SARBÁK, Gábor (ed.). *Pálosaik és Pécs*. Budapest : Szent István társulat, 2016, s. 9 – 24.

- ROMHÁNYI, F. Beatrix. A reform útjai. Szerzetesi reformok a késő középkori Magyarországon (1445 - 1505). In FEDELES, Tamás (ed.). *Mátyás király és az Egyház*. Pécs : PTE Egyháztörténeti Kutatóközpont, 2019, s. 233 - 252.
- ROMNHÁYI, Fülöp, Beatrix. Die Pauliner in mittelalterliche Ungarn. In ELM, Kaspar (ed.). *Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens*. Berlin : Duncker & Humboldt, 2000, s. 143 - 157.
- ROTH, Francis. Cardinal Richard Annibaldi First Protector of the Augustinian Order (1243 - 1276) : Chapter III. In *Augustiniana*, 1952, Tomus 2, s. 230 - 247.
- SCHIER, Pál Xystus - ROSNÁK, Martinus. *Memoria provinciae Hungaricae Augustinianae antiquae, adservata in schedis P. Xysti Schier eremita Augustiniani, ac dein per Martinum Rosnak ejusdem instituti alumnus in lucem publicam emissa Anno MDCCLXXV*. Graecii : Typis Haeredum Windmanstadii, 1778.
- SLIVKA, Michal. Etablovanie rehoľných komunit v mestskom prostredí na Slovensku. In *Pohľad do stredovekých dejín Slovenska : Res intrinsecus lecte*. Martin : Matica Slovenská, 2013, s. 69 - 77.
- SROKA, A. Stanisław. *Bardejov v XV. storočí : štúdie z dejín mesta*. Bratislava : Goringa, 2011.
- ŠPIRKO, Jozef. Starý kláštor minoritov v Levoči. In ŠPIRKO, Jozef. *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : Lúč, 2001, s. 328 - 329.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001.
- URBANOVÁ, Norma. Starý kláštor minoritov v Levoči - novšie poznatky o jeho stavebnom vývoji. In KALINOVÁ, Michaela (ed.). *Najnovšie poznatky z výskumu stredovekých pamiatok na Gotickej ceste II*, Rožňava; Bratislava : Občianske združenie Gotická cesta; Pamiatkovú ústava SR, 2018, s. 127 - 144.
- WICK, Béla. *Szent Ferenc rendjének története Kassán*. Budapest : Muzeum Antikvarium, 2005.
- ZUBKO, Peter. *Kult svätej Krvi v Košiciach : rozprávania o stratených stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščevnický, 2012/2013.

SUMMARY

The Triggers which Caused the Founding of Medieval Mendicant Monasteries in Slovakia (An Introduction to the Issue)

The research into the beginnings of Mendicant monasteries is hampered by a lack of relevant sources, so in many cases we can only state hypotheses. Mendicants typically chose busy city settlements and tried to locate their monasteries on the outskirts of these cities near the city gates or markets (Dominicans in Košice or Franciscans in Levoča). At least initially, the mendicant settlements were located in cities with large groups of German people (Bratislava, Trnava, Košice), but in the case of Banská Bystrica and Košice, we have documented their involvement among the local Slovak population. The spiritual needs of the wealthier city dwellers were mostly taken care of by the town's parish priests. In addition to market centres, the mendicants also settled in mining towns, which attracted large groups of people who were looking for work there (Dominicans in Banská Štiavnica or Gelnica). The popularity among the rich population of cities and among the nobility, is in turn, evidenced by many testamentary references (for example, for the Franciscans in Košice or the Augustinians in Bardejov). In addition to large settlements, we can also find mendicants in a rural environment. After all, in the 13th century, it was difficult to distinguish the city from the village at first sight. The privilege charter was not visible and its effect manifested itself gradually. By the 14th and 15th centuries, the differences were already noticeable. Maybe that is why,

in the 13th century, the Franciscans could be found in Slovenská Lupča, where King Belo IV (a great supporter of the Franciscans, who was also buried in their monastery in Esztergom) often stayed. Possibly due to the internal mission, monasteries were founded in rural areas, as shown by the monastery in Hrabkov and the planned monastery in Križovany. The hermit past of Augustinian monasteries is noticeable and it probably influenced the location of the monastery in Veľký Šariš. The vast majority of mendicant monasteries stood on the outskirts of medieval towns, where the poorer population lived, and for whom mendicant monks served sacraments. This was the case, for example, in Trnava, Bratislava, Levoča, Košice (though there the Franciscans failed to find a more suitable place at the beginning of the 15th century, so they built their monastery on the busy main street of the city). Most of the Dominican monasteries were urban, but the monastery in Komárno was probably founded on the basis of aristocratic funding. A special group of mendicant monasteries consists of Franciscan observants. This stricter Franciscan order, which mainly developed in the 15th century, no longer had space in large centres. Therefore, for example, in Esztergom, there was a forcible exchange of Minorites for Observants with the participation of the papal legate and the archbishop, who ordered the exchange of monks. In the second half of the 15th century, in the territory of contemporary Slovakia, observant monasteries were established exclusively in towns, and by the will of aristocratic owners. One exception is the monastery in Skalica. It is also necessary to note the clear dominance of the Franciscan order, who in the second half of the 15th century further strengthened their position in our territory by building observant monasteries. The number of their monasteries is almost double the sum of the other two orders (17: 9). Even if two other medieval Carmelite monasteries in Prešov and Prievidza were added, the situation would not change significantly, as the Franciscans also had two convents (in Trnava and Bratislava).

The mendicant monasteries were an integral part of medieval towns and their contribution to the development of urban life is undeniable. This is proved by many buildings which belong to the jewels of Gothic architecture in Slovakia. The Franciscan monastery complexes in Bratislava, together with the Order of Saint Clare convent and the monasteries in Okoličné and Levoča, belong to the pinnacle of Gothic architecture. But there are still many unanswered questions. For example, why did some (even large) Middle Ages settlements not have a mendicant monastery? These are, for example, cities in central Slovakia such as Zvolen, Banská Bystrica, Žilina, Kremnica and others.

Mgr. Miroslav Huška, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-03401 Ružomberok, Hrabovská cesta 1B
e-mail: <miroslav.hutka@ku.sk>